

БІБЛІОТЕКА В. У. З., Ч. 1.

ЧИТАНКА ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

— з образками —

ЧАСТИНА ПЕРША

У СВІТІ

ЗЛАДИВ Я. ЯРЕМА

ВІДЕНЬ—ПРАГА 1923.

БІБЛІОТЕКА В. У. З., Ч. 1.

ЧИТАНКА ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

===== з ОБРАЗКАМИ =====

ЧАСТИНА ПЕРША

У СВІТІ

ЗЛАДИВ Я. ЯРЕМА

ВІДЕНЬ—ПРАГА 1923.

Друкарня „Адрія“, тов. з обм. нор. у Відні.

Триста Греків, що воліли вмерти, ніж ворога впустити без бою до краю.

Старинна Греція займала в Європі південну частину Балканського півострова та довколишні острови. Поділялася на багато малих держав, в яких відзначалася між іншими Спарті в країні Лакедаймонії зі своїм хоробрим населенням, далі Аттика з містом Аteni, що вславилися як огнище науки й мистецтва, Фокіда, місто Теби й інші. — Старинні Греки (звані теж Геленцями) вже дуже давно перед Христом працювали на рілі і торгували, за кладаючи численні торговельні оселі на протилежному березі Малої Азії. Ale там покорили їх Азійські Перзи, які мали замір завоювати й європейську Грецію. Однак Греки не злякалися Перзів, а одностайнє повстали до нерівної боротьби в величенною перською силою й вибороли собі волю (480 р. перед Хр.)

На жаль, через хатні неагоди і свари втратили вони дуже скоро свою самостійність і попали в ярмо чужинців: насамперед Македонців, потім Римлян і так поволі щеали славні Геленці посеред своїх наїздників. Тільки знамениті літературні і мистецькі твори роблять ще й досі їхнє ім'я голосним. Нинішні Греки це мішанці з ріжних народів і балакають зовсім не так, як колишні Греки.

Роскажу про найбільше діло хоробрости, яке тільки знає історія. Мужі, що тоді боролися, не бажали ані здобичі ані слави. Боролися за волю свого рідного краю. Було їх дуже мало напроти багатьох, могли з честю відступити, заподіявши великі шкоди і втрати ворогові, але вони воліли країце вмерти.

Було це в році 480 перед народженням Христа. Великий король, по грецьки званий Ксеркс, володар Перзії, провадив несчислину азійську армію проти малої роздробленої Греції. Азійські війська, які приходили не морем, а землею, мусіли пройти вузьким Термопільським проваллям, щоб добутись до Греції. По одному боці цього провалля простягалось море, а по другому знімалося стрімке неприступне узбіччя високої гори. Тут розставилися Греки. Не знали, як ішли на Термополі, що за проваллям веде гірська стежка, якою Перзи могли обійти гори й напасті їх ззаду. Тільки що море праворуч Термопільського провалля утворює тісну протоку, замкнену островом Евбею, то Греки були певні, що їхні кораблі охоронятимуть їх позаду та не дадуть Перзам вийти позад них на беріг. Грецьке військо розташувалося в проваллю, маючи досить вільного місця між вузьким проходом з півночі, яким ворог буде пробиватися, і дорогою на південь.

Грецьким полководцем був Леонід, спартанський король. Він вибрав собі триста мужів, які мали дома синів для оборони родин та для пімстти, якби батьки лягли головами. Спартанці були непохитні у своїй постанові: скорше вмерти, ніж відступити.

Окрім Спартанців привів Леонід так во шість до вісім тисяч мужів з інших городів; тоді як Перзів була тьма тьменна, сто на одного. Запитаєте певно, чому Греки не вібрали більшого війська? Причина не аби-яка. Під той якраз час відбувалися, як звичайно що чотири роки, вроочисті гри: біг навипередки, до мети, дужання, а окрім цього брали Греки участь іще в інших святах. Не кинули забави, хоч багато тисяч варвар (чужого народу) застукало до їх воріт. В тім, бачиться, є щось хлопяче тай дивне, що Греки не покинули забави, але й не можна забувати, що ці гри були для них святым обрядом та що боги могли розгніватися, якби вони були перестали гратись.

Леонід мав таку думку, що стримав ворога у проваллі при наймні так довго, поки не скінчиться свята, і вірив, що земляки надійдуть потім. Як же стало відомо, що треба конечно обороняти два місяця, себто саме провалля і гірську стежку, про яку до тепер ніхто не знов, хотіла частина війська відійти до дому. Тільки Леонід спротивився такій думці; попрохав фокійські відділи, щоб заставили гірську стежку та післав до дому по допомогу. Не мав сумління покинути народ, який треба було в цій хвилі захищати. Тоді приготувалася до бою грецька фльота, але й спинила сильна буря, що розбила зате багато перських кораблів.

Ось і Ксерксове військо з'явилось в Термопілях. Ксеркс вислав верхівця на розвідку, щоб углядів грецькі становища. Цей розвідник бачив, як Спартанці, порозсідавши, спокійно розчісували і причепурювали своє довге волося, що й його не завважили. Повернувшись, звідомив Ксеркса, як тих Греків мало і які вони без журні. Ксеркс післав по Дамарата, проганого короля Спартанців, який служив у його війську, та запитав, що воно-б таке значило? „О королю“, відповів Дамарат, „я вже сказав тобі це одного разу, а ти сміявся з моїх слів. Вони-ж готовуються в проваллі до бою. Такий вже наш звичай зачісувати та заплітати волося, коли голову наражуємо на небезпеку“.

Ксеркс не хотів йняти віри Дамаратові. Чекав чотири дні й аж тоді видав наказ Медам, своїм найкращим борцям, щоби привели йому Греків. Ім усміхнулась нагода пімстти свій погром під Маратоном перед десятьма роками. Кинулись прожогом до наступу, але списи їх були за короткі, а щити за тонкі, так що не могли пробитися крізь непереможний грецький ліс із криці і сталі. Цілий день сунули вони лава за лавою на Греків, а щонайкращі з них клались покотом при вході до провалля. Усім стало ясно тепер, а передовсім королеві, що мужів багато, та геройв мало.

Другого дня покликав Ксеркс свою прибічну сторожу. Десять тисяч виrushило густими рядами, але не здобуло собі країці слави від Медів. Тричі зіскочив зі свого крісла розлючений Ксеркс —

тричі побили Греки й соромно відігнали варвар. І третій день не приніс наїздникові щастя.

Та знайшовся там один Грек, що його ім'я Ефіяльт ще нині згадують люди з великою погордою. Він зрадив Ксерксові по-тайну лісову стежку — мабуть за гроши. Ксеркс не міг натішитися, як почув про таку стежку і зараз цеї ночі вислав туди своє військо. Не встояла грецька, себто фокійська застава і збоягузивши, відступила вище в гори. Перзи навіть і не здоганяли її, бо квапилися на головне поле бою у провалля. Так обступили вороги Греків зпереду і ззаду. Довідався про це Леонід. Його вояки не могли погодитися, як і що їм робити. Були й такі, які радили відступити й зовсім покинути боєвище, бо все одно не втримати їх його. Леонід казав їм одійти, для нього-ж самого та його Спартанців було безчесно відступити. Так залишилось їх тільки триста, декілька сот Теспійців і одна чета Тебанців, та про них годі сказати щось певне, як заховувались далі, бо відомості є ріжні.

Леонід в цей останній день свого життя не чекав, аж нападуть його зпереду і ззаду, але перший розпочав наступ. Хоробрі Греки гнали варвар неначе худобу; тільки Ксеркс батогами наганяв їх знову проти грецьких списів. Багато валилось зі стежки в море, ще більше їх падало та гинуло під ногами власних товаришів. Тільки грецькі списи вже аж ламалися в руках борців; тому добули мечів і ще густіщими лавами пішли проти ворога. Тоді упав Леонід „найхоробріший з мужів, яких імена знаю“, каже грецький літописець, якому були відомі імена всіх трьох сот спартанських борців.

Чотири рази відбили Греки Перзів. Аж тут поза їх плечима показалося перське військо, що його привів зрадник Ефіяльт. Прийшла на Греків остання година; вспіли тільки перенести мертвє тіло короля на безпечне місце. Були малим острівцем в морі ворогів, але кождий боровся, поки не впав; колов ножем, коли зламався меч; кусав зубами то відбивався пястуком, коли вже й ніж був за тупий.

* Лиш один муж, на імення Аристодем, що був хворий на очі, повернувся у Спарту як Леонідів післанець. Дома його привітали згірдливо як боягуза, хоч і несправедливо, бо через рік Аристодем поляг у битві під Платаями, визначившись з поміж усіх Спартанців найбільшою хоробрістю.

Така є повість про трьох сот невміруючих. На вічну пам'ять їм побудований був на боєвищі — на тому місці, де впав Леонід — памятник із мраморним львом і написом:

„Мандрівнику, звісти Лякедаймонцям, що ми ось тут мертві лежимо, як нам закони веліли“.

Давно вже нема сліду по стовпі, на якому виріті були їх імена; та пам'ять про них не вмре, не загине.

Андрій Ленг.

Віщунська рада.

У Дельфах — стариннім грецькім місті, на північ від Атен, під горою Парнасом, була славна свяตиня бога Апольона. З усіх усюдів приходили сюди Греки радитися у важких справах. Порадище була славетна віщунка, жрецяня Пітія. Сидячи на триніжку над отвором у скелі й одурманена туманом випарів, що вибухали цим отвором із нутра землі, виповідала вона слова, з яких жерці, себто священники тої святині складали відповіді для тих, що приходили по пораді.

Цим разом упало на Греків велике нещастя. Їх край валила тьма ворогів — азійських Перзів, яких вони, як і усіх чужинців, називали варварами. У вірші є мова про те, яку раду дала Пітія поневоленим слабим Грекам. Греки послухали доброї ради і рішили боротися до останнього, хоча ворог здобув уже був Термопільський прохід на півночі і стояв уже в самому серці Греції — в місті Атенах. Під проводом Темістокля напала маленька грецька флота біля острова Саляміни, на якому склонилося майже все населення з Атен, без порівнання більшу флотую ворога — з такою відвагою і завзяттям, що Перзи мусіли стрімголов утікати. Зі соромом утік і сам король Ксеркс, що ладився був уже огляdatи грецьку загубу з високого трону, нарочно для того побудованого на побережу моря напроти Саляміни. Завзяття й рішучість перемогли силу і принесли нещасній Греції заслужену волю й самостійність. Сталося це 480 року, вараз після страшної, хоч і славної поразки під Термопілями. (я. я.)

З Атен у Дельфи край Парнас
Посол бігцем дні й ночи гнав,
Тряс Греками гнів того часу
За рану, що варвар їм дав,
За рану в твар, за брязкіт зброї —
Стойть днес він побідник в бої,
Де вчора вольний Грек стояв.

Посол в хороми впав святій:
— Безсмертний, радь, що нас спасе?
Як зломим велитнів малії,
Як люд ярмо з карку стрясе.
Чи буде правда й щастя з нами:
На пястуки йти пястуками?
Наш проводир питав се.

З уст Віщої рече Бог свято:
„Знай, що вже той не є малий,
Що хоче взяти назад, що взято;
В раба-ж змінився муж сильний,
Що Бога зве в лиці побитий,
Де ключ поради є укритий —
Як маєш свій кулак — то бий!

За кожду з ран завдай три рани,
Як люд терпить — у боротьбі,
Тим мир в твоїй землі повстане,
А ворог честь віддасть тобі ...

Темістокль — слава
Греції.

Раз коло разу! Більший буде,
Хто меч свій в час на меч добуде —
Мід' щастя видреш сам собі.“

З тим словом біг посол до дому
Крізь ліси, гори духом знов.—
Гнеть Гелеспонт дуднів від грому,
Олімп хитався із основ—
Багріла Саляміна з моря,
Багріла з нього слави зоря
Над краєм вольним від оков.

З чеської мови переклав Василь Пачовський.

Гелеспонт — Дарданельська протока біля Царгороду, відділяє Європу від Азії. Мостом через Гелеспонт проходили перські війська з Азії до європейської Греції сім днів і сім ночей, а потім утікали...

Олімп — гора в північній Греції, 3000 м висока, була по думці Греків місцем проживання — резиденцією богів.

Загадка римської могутності.

Населення Італії в старині було дуже ріжноманітне. На півночі жили Італійці та Етруски, по середині Самніти, на півдні Греки, та найсильнішими ві всіх були Лятиці, що мешкали в країні Ляцію; там над рікою Тибром повстало місто Рим. Пізніше сполучилися ці народи в один, який від головного міста приняв назву Римляни, а їх спільна мова була латинська.

Римляни поділялися на шляхти (патриціїв, нобілів або оптиматів) і простолюдія (плебеїв, пролетарів). Панували над ними спершу королі, потім настала республіка під проводом конзулов, врешті прийшли до влади цісарі.

Прості обичаї, палка любов до рідного краю та незвичайна хоробрість допомогли Римлянам менш більш в часі народження Христа збудувати величиною державу, яка не мала на світі собі рівної. Вони володіли майже половиною Європи, цілою північною Африкою й західною Азією. І Грецію покорили, а від Греків переняли всю їх освіту, яку плекали та розвивали далі. Але як тільки багацтво, розпуста і перекупство зіпсували давні добрі обичаї, то могутня римська держава враз почала хилитися до упадку: розпалася на дві часті, а в обидвох захопили владу цісарі. Обидві часті безперестанку занепадали, особливо за кождим наїздом чужих грабіжних народів, поки врешті цілком не пощезали. Нинішні Італійці це потомки старинних Римлян, сильно перемішаних ріжними народностями, подібно, як і їх мова.

Нема другого прикладу в історії, щоб із так малих початків виросла така сила, що опановувала цілий — так сказати — знаний тоді світ, як це бачимо у Римлян. Місто над Тибром так мале з початку, завойовув в часом ціле Ляцію, загортав передущу й горішню Італію, сміливо рукою сягає по богатий острів Сицилію, тут встрюває в завзяту борну з могутньою картагенською державою в північній Африці і не спочиває, аж поки не вдається йому цього суперника повалити на землю і знищити. Так опановує воно західне Середземноморя, звідти поступає далі на схід, розторочує одночасно македонську й сирійську державу: римська держава розтягається тепер від Атлантического океану аж по кавказькі гори та Мезопотамську низину в Азії.

Чим-же досягли Римляни такого надзвичайного успіху? Мали може завжди якогось сильного союзника, а може вміли хитро підходити свого противника, чи може іхні вороги не мали ніякої сили ні відваги? Ні, Римляни майже завсіди йшли до бою без чужої допомоги, в явнім бою зустрічались зі своїми ворогами, які часто не тільки дорівнювали їм хоробрістю, а й перевищали їх свою скількістю. Що Римлянам давало перевагу над усіма сучасними народами й допомогло їм захопити владу над світом, це були їх близькі прикмети, які вони уміли на цілі століття заховати:

Хоробрість, любов до рідного краю, єдність, суверенітет, супільнота, мораль, просте і скромне життя.

Безліч є прикладів римської хоробрості та любові до рідного краю. Порзена, могутній король Етрусків, задумав покорити Рим. Прийшов з великою силою війська, здобув гору Янікула й готувався вже пройти на лівий берег Тибуру. Римське військо зараз після зустрічі розсипалось, так що Порзена мав уже перейти міст; в цю мить виступив один одинокий Горацій Коклес, що поставився проти всіх ворогів і затримав їх, поки його товариші не зруйнували мосту, потім кинувся в ріку і без шкоди для себе переплив до своїх.

Інший приклад відваги дав Муцій Сцевола. Коли Порзена через якийсь час підступив знову під Рим та обложив його, Муцій закрався до табору Етрусків, щоб убити короля. Але замісць короля заколов писаря, вбраного в богацьку одежду. Тоді привели його перед короля і цей дав йому наказ визнати все, інакше віддасть його на страшні муки. Та відважний Муцій вложив на те руку у піч до вогню і, як рука була вже зовсім спалена, сказав так: „Дивись, як малий є тілесний біль для тих, що мають славу рідного краю перед очима!“

У Римлян, дійсно, людина зовсім не зважала на своє життя, де загрожене було загальне добро. Публій Децій Мус, начальник армії проти Самнітів, бачучи, що його ряди захиталися, кинувся в найгустішу юрбу ворогів, рішив тим перемогу, за яку охоче заплатив своїм життям.

Славною була однодушність усього римського народу. Спочатку було багато спорів між ними, громадяни поділялись на повноправних патриціїв і безправних плебеїв, яким довгий час заборонений був вступ до урядів. Всеж таки, як тільки зявлявся на границях спільній ворог, не було ніколи ні одного Римлянина, патриція чи плебея, який не хапав би за зброю, щоб боронити рідний край перед ворогом.

Велика хоробрість римського війська дається пояснити рідкою чистотою моралі та простим способом життя. Всі громадяни від простолюдина до найвищого конзуля і диктатора жили дуже помірковано й цуралися всякого зовнішнього блеску й роскоші. Одного разу прибуло до М. Курія Дентата, славного полководця, що побив Самнітів, вороже посольство і застало його, як варив собі з буряків вечерю. Обіцювали йому великі скарби, якщо поставить їм корисні умови мира. На це гордо відповів Дентат: „Волію

їсти буряки й панувати над народами, що мають золото, як золото від них приймати.“

Правда, інколи траплялися випадки підмови та перекупства на шкоду цілого народу, та римське громадянство завсіди уміло знайти в собі настільки сили й відваги, щоб покласти край таким крутійствам. Епірський король Пирг, бажаючи досягти догідних умов миру з Римлянами, післав у Рим меткого і проворного Цінею, якому вдалося приєднати для справи деяких визначних Римлян. Та як почув про це старенький та сліпий сенатор Аппій Клявдій, велів занести себе в палату сенату й тут відозвався так: „Досі жалів я над втратою свого зору, але сьогодня жалію вже, що я ще й не глухий, бо не мусів би слухати отих ганебних вісток“.

Зворушені сенатори зараз повідомили Цінею, щоб геть забирається з міста, бо вони й не думають переговорювати з Пиргом, поки він стоятиме на римській землі.

Можнаб навести багато, дуже багато інших прикладів на доказ шляхотних прикмет, якими відзначалися Римляни довгі віки. І поки ці прикмети свято заховувались, поки Римляни любили свій рідний край і відважно йшли за нього в бій, поки не були ласі на земні роскоші і спекуляції й задовольнялись плодами своєї праці на рілі, поти панувала між ними щира згода, а їх держава була непереможна. Та як тільки хоробрість і любов до рідної землі почали відцвітати під впливом розніженого і вигідного життя, як тільки закралась між них незгода й розколола їх на багато ворожих таборів, як тільки Римляни почали любуватися в золоті та віддаватись роскошам, то сила їх заламалась, внутрішні свари не вгавали і держава впала врешті в лабети чужих завойовників.

(За Рудольфом Двожаком.)

Один за всіх.

Читачам, які під час великої війни бачили чимало світу, буде певно відомо, що таке Швейцарська спілка. Ця невеличка федерацівна республіка, положена у високих горах, званих Альпами, вже від давна має славу тихого щасливого краю. Тут здавен давна живуть, працюють і розвиваються поруч себе в тихій згоді три ріжні народи: Німці, Французи й Італійці. Неприступні та прекрасні гори збратали їх в одну сім'ю, яку розєдинити не могла навіть остання світова заверюха. Їх сполучила раз на все одна велика сила, себто любов до рідного, гарного, хоч і маловрожайного та вбогого краю, за який вони колись проливали спільно свою кров і в якому потім улаштували своє життя так, що ввесь світ мусить їх подивляти та шанувати.

Народження Швейцарської спілки записала історія в далекій минувшині, коли ще панами швейцарської країни були графи з родини Габсбургів, які там жили на своїх необсяжних маєтках. Ale на деякі землі, як Урі, Швайц та Унтервальден зазіхали також німецькі цісарі і з цього приводу приходило до частих спорів і боїв, у яких населення тих земель ставало найчастіше проти

своїх Габсбурських панів, бо вони правили краєм не по його думці і волі та дбали більше про власні користі, ніж про добро підданих. Під Моргартеном року 1315 побили хоробрі Швайцарці військо Габсбургів і святкуючи свою перемогу, всі три землі (кантони) Урі, Швайц і Унтервальден — зложили вроочисту присягу, що від тепер по віки вічні стоятимуть вірно при собі і творитимуть спілку. Це дало початок теперішній Швайцарській республіці, яка обіймає двадцять два кантони.

На основі народного переказу тим героєм, що своїм горячим серцем, своїм шляхотним характером, свою подивугідною відвагою й безмежною готовістю пожертвувати все для добра цілого народу викликав щирий запал до боротьби з насильними володарями, був Вільгельм Тель — імя, яке безсмертною славою вкрасив великий німецький поет Фрідріх Шіллєр у своїм драматичнім творі.

Оповідається в цьому переказі, що краєм правив під той час жорстокий намісник, на прізвище Геслер. Йому було мало того, що народ стогнав під тягарем всяких податків і здирств, що був скований усякими примусовими роботами, що був іграшкою в руках його свавільних слуг та урядовців; він любив іще мучити неповинних людей, саджати в арешти, забирати на свою власність маєтки, виколювати інколи очі тощо, а окрім цього вимагав, щоб люди тримали перед ним немов перед Богом самим. Ось одного разу вивісив він у Альторфі при дорозі свій капелюх, якому під загрозою кари смерті мусіли піддані віддавати поклін. Тільки один Вільгельм Тель не послухав такого наказу, що топтав честь і гідність усього підданого люду. Хоча життя було йому дороге, а ще дорожче любі діти й жінка, все ж таки найдорожчим з усього було добро загалу. Дуже розсердився Геслер, як довідався, що Тель посмів перейти біля жердки, на якій висів капелюх, не звернувши навіть на нього уваги. Отже велів його закованого привести перед себе і порішив так: якщо Тель, який мав славу знаменитого стрільця, зістрілить яблуко з голови свого маленького сина, то він ласково подарув життя йому і його синові. Жорстоке серце нелюда хотіло трохи полюбуватися душевними муками нещасного батька, змушеного примірювати стрілу на луці до малесенського яблука на голові рідної дитини. Геслер сподівався, що батьківська рука затремтить, схібне і стріла замісьць у яблуко вб'ється в голову сина, а тоді прийде черга й на Теля батька — „непокірного й зухвалого підданця“. Але сталося не так, як Геслер бажав. Тель напружив усі свої сили, щоб запанувати над своїми почуваннями і — вимірив добре, стріла не схібла. Яблуко покотилось до долу, а батько з сином немов закамяніли в обіймах із великої радості.

Дуже невдоволений був Геслер таким вислідом спроби, але вже ніяк було відкликувати своє перше рішення. Йому цікаво було г'льки знати, нащо потрібна була Телеві друга стріла, яку він завважив у нього під полою. „Ця друга стріла — відповів сміливо Тель — була призначена на вас, коли-б я був застрілив свого сина.“ Гнівом спалахнув Геслер і велів на ново закувати Теля в кайдани та негайно відвезти до свого замку в Кіснахті.

На овері, під час перевозу, настала страшна буря. Сторожа була змушенна поздіймати з Теля окови, щоб рятував своїми міцними руками човен та їх самих від неминучої загуби. Про міць, яку мав Тель, знала ціла країна. Цим разом сила його була ще дужча ніж звичайно. Його рукам додавала вогню свята постанова вбити Геслбра, який був нещастям для всього населення. І супротивні хвилі скаженого озера не змогли перешкодити Телеві виконати те, що раз задумав. Наблизивши човен щасливо до берега, одним сміливим скоком опинився він на рівному камені, який іще сьогодня з великим вдоволенням оглядають люде. Звідси попростував через ліси й гори до Кіснахту і тут ще цього самого дня влучним поцілом стріли повалив тирана та визволив край із тисків його лютої саволі. Так пімстив Вільгельм Тель кривду свою і всього народу.

Я. Я.

Славний був лицар!

В 16. століттю вдалося Туркам хитро використати незгоду в угорській державі й завоювати її більшу частину враз зі столицею Будапештом, де вони панували потім біля 150 років. Вони стояли тоді на вершку своєї могутності. З Будапешту заганялися далеко в ріжні сторони, щоб грабувати безоборонне населення, декілька разів підступали навіть під Відень. Найбільше витерпіла тоді від них бідна Словаччина, про що ще й нині згадується у словацьких піснях. В 17. століттю почала турецька сила підупадати, а при кінці цього століття прийшов кінець їхньому пануванню на землях Угорщини.

За панування Турків в угорській державі було людям кепсько жити, ніхто не був певний своєї волі, ні майна, ні життя. Жив тоді в Любетові на своєму полі та у своїй хаті Вавро Березуля. Був це славний лицар, якого страх боялися Турки, що заходили сюди через гори від Філякова, пустошили околицю, а людей в полон зaimали.

Одного разу, як довідались, що Вавра Березулі нема дома, зібралися тай напали його хату. Березулеva жінка і вся челядь хотіли боронитися, але дарма, Турки іх перемогли, повязали й думали забрати в полон. Та ще заки мали всі будинки пустити з димом, бажали підгодуватися. То-ж розвязали Березулиху й наказали їй варити вечерю. Самі на той час розгостилися в хаті, попивали тай весело побрязкували шаблями. А Березулиха, тримуючи зі страху, стояла в кухні при печі. Аж тут і Вавро Березуля, — неначеб із неба на землю впав.

- Чи здорова, мос серце? — Які-ж це в тебе гості?
- Турки є тут! — відповіла все ще перестрашена жінка.
- Що-ж таке вариш ти їм, бісовим гостям?
- Капусту.
- А маєш мяса до неї?
- Не маю...
- Ну, почекай трошки, зараз тобі його насічу!

В цю мить скочив Березуля в хату. Турки, як лиши почули його голос, загасили мерцій світло й наставилися вискачувати, хто куди. Та Березуля вstromив кремінь між зуби і черкнув по ньому

своєю гострою шаблею, що іскри так посыпались. Угледів Турків і почав рубати. Котрий Турок не вспів утекти, там і загинув.

Так оборонив Березуля сам один жінку, маєток, челядь і все від загуби.

Турки не могли забути на ту нещасну подію і думали про пімсту. Одного разу зібралося їх дуже багато й під проводом товстого аги, що вславився був своєю жорстокістю, пустилися з Філякова через гори і, як звичайно, плюндрували по дорозі всі містечка й села. Один лемент нісся долинами, а перестрашений нарід утікав у гори.

Даремно завзвивав Вавро Березуля господарів, щоб виходили заступити Туркам дорогу. Та боягузи вдавали, що його й не чують.

Тоді вибрав собі Березуля найвідважнішого парубка зі своєї челяди і з ним пішов шукати лицарської слави. Під Ясеновою горою зупинилися обидва герої, бо тут було найпригідніше місце стати проти Турків. Березуля скочився в корчі біля джерела, а його товариш за стежкою вгорі. Умовилися передтим, як здурити Турків. Як він, себто Березуля, стрілить, то його товариш пічне кричати: Сюди, Само, Дюро! — так неначеб їх там вгорі Бог-зна скільки булò.

Ось і надійшли Турки під провόдом аги. Був це знаний руїнник і пустошник словацького краю. Через те, що був дуже тілистий, називано його „товстим агою“. У хвилі, як Турки найспокійніше підходили до джерела, вискочив Березуля і гукнув зі всієї сили:

„Здоров був, товстяго! Дасть Біг, що словацької землі вже більше руйнувати не будеш!“ Стрілив і товстий ага трупом повалився на землю.

В цей мент стрілив і його товариш вгорі та почав гукати: Сюди хлопці! — а Березуля собі: Я тут, Дюро, Само, сюди хлопці, сюди!

Бий чортову душу! — знов загриміло зі стежки, впав третій вистріл і вже третій Турок валявся у крові.

Турки були певні, що попали в засідку і перестрашені смертью аги стрімголов кинулись у розтіч.

При джерелі лежить ще й досі товстий ага, а на його гробі два камені. — Його голову ще довго можна було бачити застромлену на колі біля криниці на замку в Любетові, аж її хлопці камінням у криницю збили. Та залізну агову палку ще дуже довго показували на замку в Любетові, поки її врешті не вислали до краєвого музею.

Так визволив Вавро Березуля словацьку країну від жорстокого шкідника, а імя його повік житиме в памяті народу.

(Божена Немцова.)

Нішо в світі не стримає перемоги народу, який з усіх сил бореться за своє справедливе право на вільне життя.

(Карляйль.)

Незабаром міне 150 літ, як на далеких землях „Нового Світу“ повстав малий, бо лише триміліоновий нарід до боротьби зі своїм гнобителем. Всього тринадцять осель, які були ще слабо з собою споєні і мало світові знані, піднялося до боротьби з найбільшою європейською силою, тоб-то з Англією. З початку європейського світу мало цікавився цею війною британської Америки з матір'ю землею. Взагалі втерлася була така думка, що Англія легко впорається з американським повстанням, бо англійські звідомлення раз-у-раз запевнювали, що його викликала тільки купка бунтарів.

Оселі в північній Америці засновані були здебільшого Англійцями, які переселіувані за віру втікали за море. Ці оселі були під зверхністю англійського короля, але свої внутрішні справи могли вони вирішувати та полагоджувати по своїй думці та по свому звичаю. Та з часом англійська влада завела там скарбові значки (stempli). Тоді поселенці виступили дуже гостро проти такого безправя і почали заключати між собою тільки устні — не письменні — умови (контракти), щоб не потрібно було вживати значків. Таким чином англійська влада була приневолена відкликати свій розпорядок, але наложила зате мито на чай. Тільки-ж поселенці перестали зараз купувати англійський чай. А одного разу дійшло навіть до того, що Бостонські міщане, перебравшись за муринів, напали англійські кораблі, що привезли чай до Бостону і ввесь вантаж чаю з одного коробля скинули в море, після чого решта кораблів швидко відплила назад. Тоді Англія обложила Бостонську пристань, а проти повстанців вислава військо.

До Бостонців пристали негайно інші оселі. Їх представники зійшлися в Філадельфії і тут ухвалили торговельний бойкот Англії, а одночасно проголосили світові, що від тепер хочуть бути самостійним і незалежним народом.

І зараз за сміливим словом пішло всюди сміливе діло. Американський нарід повстав до бою за своє визволення, який тривав від р. 1775 до 1783. Подумаймо тільки, що Англія була в той час таки дійсно наймогутнішою державою в світі. Її кораблі опановували всі моря, вона розпоряджала одночасно величезним військом. І з такою то силою відважилося розпочинати боротьбу на життя і смерть 13 невеликих осель, зданих виключно на свої сили. Запал до святої справи мусів заступити воєнне вишколення, справжнє захоплення аж до самопосвячення мусіло проникнути всі шари народу.

І американський нарід зумів це доказати — він не вгинувся. Геройські діла, більші від тих, якими прославилося колись хоробре лицарство, виконували переважно прості люде. Бувало так, що громадяне зі своїми сім'ями воліло покинути свої хати й мавтки, як покоритись наказам своїх гнобителів. І найбідніші не давали себе підманити ворогові, а патріотичний запал виставляв на протязі однієї ночі цілі полки добровільних борців за волю рідної землі.

Молоді, люди освічені, люде вже сиві, богаті міщене -- всі охоче клали голови за волю.

Не диво, що їм вдалося вибороти волю, хоча мусіли оборонятися проти великих мас ворожого війська й на землі й на морю, хоча мусіли поперід усунути румовище поваленого деспотизму, щоб на його місці побудувати новий лад. Для цього треба було багато хоробрих рук, шляхотних сердець і бистрих умів: полководців, борців, організаторів, промовців і державних будівників. І ось цей невеликий народ знайшов у себе таких мужів, а у своїй революції відзначився характерами, яких імена по вікі світитимуть сяйром слави. Тоді, як сини народів з мечем у руці побивали ворогів на боєвищах, державні мужі збирали докупи всі народні сили й будували без віддиху величню палату волі сполучених північно-американських республик.

Боротьба прибирала щоразто більші розміри, але щастя сприяло хороброму народові. Великий полководець Юрій Уошінгтон узяв англійські війська, що стояли в Бостоні, у такі кліщі, що ті, не бачучи ніякої можливості рятунку, тихцем відступили й геть забралися. Дня 17. березня 1776 року ввійшов Уошінгтон на чолі своєї переможної армії, посеред неописаної радості населення, у ворота визволеного міста. Та на півдні щойно запалювалася боротьба. В червні цього-ж року напали зединені американські війська Англійців так нагально, що ті ледви вспіли всісти на кораблі, щоб відплисти... В липні 1776 зійшовся перший сойм американських осель, щоб порішити своє відокремлення від Великої Британії, а ввечері цього-ж дня (4. липня) могутній гомін великого дзвону в соймовій палаті звіщав непроглядній юрбі, зібраний навколо палати, що самостійність зединеного американського народу вже проголошена.

Але на цьому війна не скінчилася. Ще повних сім літ треба було боротися проти великої переваги ворожої армії.

Однака справедлива справа врешті перемогла. Дня 17. жовтня 1781 року піддалася остання англійська армія на американській землі, а дня 20. січня 1783 року мусіла горда Англія версайльським миром визнати незалежність сполучених північно-американських республик.

Так виборов собі повну волю маленький народ, який налічував усього три міліони душ, свою власною силою, свою відважною і непохитною поставою, свідомістю свого справедливого права, свою подивугідною витрівалістю.

(За Карлом Тумою.)

Бостон — лежить на північ, Філадельфія на півден від Нью Йорку. Деспотизм — самовільне й суворе панування царя над народом, народу над народом. Юрій Уошінгтон (1732—1799) вожд північно-американських військ і перший президент Сполучених Держав Америки.

Велика людина.

На руїнах колишнього римського царства збудували нову державу чужі народи, які переселилися сюди і з тамошнім населенням змішилися в новий народ — італійський. Так повстала Італія, яка від початку свого існування аж до минулого століття поділялася на декілька малих держав. Найважнішими з них були: папська держава з містом Римом, неапільське королівство, Тоскана й інші, пізніше прибула ще й Сардинія. Поодинокі держави мусіли провадити часті війни з чужими володарями. В тих війнах дісталася в 17. ст. богата північна Італія (Льомбартія і Венеція) під панування австрійських Габсбургів.

Велика французька революція пробудила національне почуття також і в Італійців, які тяжко несли чуже ярмо, а зокрема дуже ненавиділи владу Габсбургів і за всяку ціну бажали визволитися і зединитися в одну державу. Таких патріотів та революціонерів було найбільше в краях, занятих Австрією. Тут основували вони потайні спілки й товариства, як: карбонаріїв, Молоду Італію і інші і підготовували так невамітно повстання. Ale австрійський полководець Радецький вдушив це повстання, побивши італійські війська двічі — під Санта Лючія 1848 р. і під Кустоццою 1849 р. В покорених містах залишилися великі австрійські залоги, дотеперішній гніт удвоє збільшився — але ж від того поглибилася тільки дотеперішня ненависть Італійців до Австрії.

Десять років пізніше розпочав сардинський король Віктор Емануель — одинокий в італійського роду — нову війну з Австрією при помочі легіонів італійських добровольців під проводом Гарібальді. Цим разом мусіла вже Австрія віддати велику частину північної Італії. Після того повернувся Гарібальді зі своїми легіонами на південь і здобув південну Італію для сардинського короля, що проголосив себе королем Італії (1860). Визволення інших земель від австрійської окупації наступило 1866 року, а через декілька років нестало й папської держави. Так майже вся Італія була зединена, а її столицею став славний Рим (1870 р.).

Хто був Гарібальді? Той, що визволив десять міліонів Італійців із ярма французької династії Бурбонів. Умер в сімдесят п'ятім році життя. Народився в Ніцці, батько був капітаном флоти. Восьмилітнім хлопцем вирятував життя одній женщині; в чотирнадцятому році вирятував човен повний людей від потопу; в двадцять семі вирятував молодця від смерті у філях моря; в сорок першому році охоронив корабель на морі від пожару.

Десять літ боровся в Америці за волю чужого народу, бився в трьох битвах за визволення Льомбартії і Трентіна, боронив Рим проти Французів у році 1845, визволив Палермо і Неапіль в 1860 році, ще раз боровся за Рим в році 1867, а 1870 року воював разом з Німцями проти Французів.

Був натхнений огнем героїзму і генієм боротьби. Воював сорок разів і трицять сім разів виходив переможцем. Коли ж не воював, то заробляв працею на своє життя, або відокремившись від людей на самітнім острові, обробляв землю. Був учителем, моряком, ремісником, торговцем, вояком, генералом, диктатором. Був великий духом, простий в поводженню і добрий серцем. Ненавидів гнобителів, любив усі поневолені народи, виступав в обороні слабих, не бажав нічого, як лише добра людям, відкидав почести, погорджував смертью, баготворив Італію.

Коли кинув гасло боротьби, тоді цілі полки героїв збиралися при ньому зі всіх усюдів; пани залишали палати, ремісники свої варстати, молодь школу, та йшли боротися в сонці його слави.

В бою носив червону сорочку. Був статий, блідий, гарний. На полі бою був соняшним блеском, в почуваннях дитиною, в терпіннях святим.

Тисячі Італійців померло за рідний край щасливою смертю, бачучи його на чолі переможного походу; тисячі були пішли на смерть за нього; міліони його благословили і будуть благословити. Умер. Цілий світ оплакував його. Про його діла може будете ще дещо читати у своєму життю; його образ виросте перед вами і завжди буде зявлятися вам велитнем. А як уже не будуть жити

Осип Гарібальді.

діти ваших дітей ані їх потомки, то все ще покоління бачитимуть осяяну голову визволенника народів, прикрашену іменами його перемог як вінцем зірок, а кожному Італійцеві проясниться чоло й душа, як вимовить його імя.

(Едмондо де Амічіс: „Серце“.)

Джюseppe (Осип) Гарібальді (1807 – 1882) незрівняний борець за волю і з'єднання Італії. Писав також поезії. Його могила на скелістому остріві Капрері стала святым місцем для італійського народу, як для нас Шевченкова могила біля Канева над Дніпром. Бурбони — французька династія, що панувала в Сицилії і в південній Італії — в Неаполі. Палермо — столиця Сицилії.

Трентіно — італійська частина Тиролю. Геній — добрий щасний дух.

Апостол волі.

Італійський народ, великий і талановитий, заселює край, який природа дуже міцно огородила — горами та морем. Всеж таки цей народ від віків тільки животів у ярмі чужих завойовників. Хоч від Альп аж по Етну (на Сицилії) одна кров, одна мова, — все таки трийцять п'ять міліонів не могло подати собі рук і сказати: Будьмо одним народом! Іх край був розшматований на багато короліств і князіств, яких володарі дихали однаковою ненавистию до бідного люду. В далекій чужині на столах чужих дипломатів програвано в карти італійську кров, землю і народ продавано, обмінювано або в спадщині передавано як мертвий масток. Ніхто не питався, яка воля цього народу, ніхто не пригадував, що тим народом в також люде...

Нарешті пробудився цей народ і розпочав боротьбу за свою волю. Вів її від року 1820 до 1870 — значить, повних п'ятьдесять літ із геройською завзятістю та самопосвятою, поки не виборов собі славної й повної перемоги.

Душою, силою і живцем цієї боротьби був Осип Мацціні — людина заслужена не тільки для італійського народу, але і для всього людства. — Йому то передовсім завдячують Італійці, що стали сильним і вільним народом, що так щасливо і славно довели до кінця цей великий і святий бій за незалежність і єдність. Це він їх пробудив, він їх загрів, він їх виховав до нового життя. Мацціні був перший, що в добі найтяжчої неволі, коли втома й роспуха вбивала духа італійського народу, рішуче виступив, щоб як непохитний апостол, що любить тільки правду й за правду рад умерти, підняти свій прибитий народ до нового життя, віщуючи йому день перемоги та навчаючи його **вірити у власні сили**. Він був перший, що після довгих віків знову привів Італійців до свідомості, що вони всі — від Альп аж по Етну — одно тіло, одна кров, словом один народ, який має силу й повне право стати самостійним і вільним на своїй рідній землі.

Мацціні повернув італійському народові те, що йому віковічна неволя була відобрала: чесність і бажання волі. Виховував його не лише полумінною мовою свого серця, яке захоплювалося святою справою, але й мовою геройського прикладу — жертви й діла. Він навчив його не тільки боротися і терпіти за рідний край, але й по геройськи вмирati. Він наказував Італійцям:

Осип Мацціні.

„Не забувайте, що тільки той народ побачить свій край вільним, що його сини не боятимуться за волю вмирати“. А коли навчив своїх земляків, як визволити свій рідний край, навчив їх також, як волю можна вдержати: „Ліпши мусимо стати“, — накликував він раз-у-раз — „що й нотоді будемо направду вільні“. Будити громадянську чесність і стійкість, ушляхотнювати серце народу, щоб палало святым огнем для правди і добра, учити його, як повинен любити один одного, як проти тиранства і кривди один повинен стояти за всіх, а всі за одного, як людині треба поконувати своє самолюбство, щоб могла підійти на вищий щабель аж до самопосвяти та жертви задля добра своїх братів, словом, як кождий повинен працювати для перемоги в світі любові, правди і справедливості, для визволення свого тай інших народів від всякого безправя і насилия — це була праця цілого його життя: так виховував Мацціні свій народ.

Пробуджуючи до кращого життя свій власний народ, будив Мацціні всі поневолені народи. Руйнуючи злобу й неморальність тиранства на італійському півострові, він руйнував і валив одночасно будівлю усієї тиранії світу. Його думки про волю відлітали на всі сторони світу, будили тисячі зі сну і запалювали міліони сердець. За прикладом Італійців почали й інші поневолені народи Європи готуватися до визвольної боротьби. Таким чином боровся Мацціні посередно також за волю і щастя всього людства — своїм словом і ділом.

Після сімнацятлітнього примусового побуту на чужині повернувся він на весні 1848 року до своєго улюблена рідного краю. Прибув, щоб привітати волю свого народу та обняти свого вірного друга великого Гарібальді, який в той час повернувся був із південної Америки. Обидва сини на крилах прилетіли, щоб боронити матір свою.

Серед гучної радості супровождав його народ із краю до краю, а в Медіоляні хотів поставити його на чоло тимчасової влади. Але Маццінієва душа ніколи не бажала особистої слави. „Рідний край перед усім!“ — так звучав закон, якому покорялася його душа, від якого й тепер не відступив ані на волос. Не хотів приймати ніякого уряду, відкинув усякі відзначення і залишився простим громадянином. Своїм противникам, які проводили тоді визвольним рухом в північній Італії, подав руку до згоди, бо був тої гадки, що те в потрібне під так важну хвилю. „Всі ми — Італійці і це найголовніша річ сьогодня“ — були його слова. „Не вірю в короля Карла Альберта, в якого ви вірите, але поки він вестиме італійську силу до бою за єдність, поти обовязком кожного з нас без виїмки є йому помагати“.

Як сказав, так зробив. Незабаром загомоніло його могутнє слово до народу. Ще ніколи італійський народ не чув могутнішого поклику. Мацціні не хотів, щоб за волю Італії боролись тільки одні правильні королівські війська. І тому він кликав:

„Вставайте всі до одного; бо цілий народ повинен боронити свого життя і боротись за волю свого краю... Від Адди по сині води Ізонцо вставайте всі! Хто тільки має здатне рамя, нехай

озброюється рушницею. Коли ж не стане рушниць, беріть мечі, коси, сокири, топорі, списи, ножі. В кожого нема сили воювати, **нехай піклується хорими або заохочув тих, що ще в дома остали**".

А до італійської молоді кликав:

„Вгору молодці! Вставайте! Підіймайтесь в горах, підіймайтесь на рівнинах, по містах, вставайте всі і всюди! Мавмо тільки одну Італію. Одно тільки військо народне, яке складається тільки з тих, що зі зброяю в руках горнуться під прапор народу. Ви в тим військом, на яке покладає свої надії Італія. Хто сумнівається, той зраджує рідний край. Краще вмерти, ніж носити знову на руках кайдани. Проклятий той, хто вас стримув, хто відраджує в цій великій хвилі! Вставайте, о, вставайте! Адже у вашому тілі пливе італійська кров! Чи ж не чуєте, як у ваших серцях кипить життя і гордина вільних людей? Наша це батьківщина, чи може не наша — чужа? Наша це власність, чи ні? Панами ми тут, чи може наємниками, яких з ласки терпиться? Для чого ж у вас зброя, як її не виймаєте? Пошо кричите: Хай живе Італія! — як не хочете її своїми грудьми боронити? Вгору хлопці, вгору! Туди на Альпи, де стоїть свяตиня св. Марка, туди йдіть — грізно і нагально! Підійміться як полум'я ваших вулканів, нестримне, вогнисте! Зробіть собі зброю з ралів, сокир, хрестів, зі всього, що тільки з заліза! Визовіть смерть, а вона втече перед вами. Жийте лише хвилю одну справжнім, діловим, могутнім італійським життям — а рідний край ваш, Італія ваша!"

І цей Мацціні, що своєю безмежною любовю спричинив і здійснив визволення та зединення Італії, цей добряга й герой, який у найтяжчій добі перший відважився проповідувати ідею волі та італійської єдності, — цей якраз Мацціні опинився під кінець свого життя в тюрмі Віктора Емануеля, першого італійського короля, в тюрмі своєї визволеної Італії після сороклітньої праці і страждання для неї. Та це було його останнє терпіння: ось уже відчинаються двері вязниці, а перше привітання народу, що не знав, як висловити свою радість, принесло йому звістку про невімірущу перемогу його змагань; ось міліони благословляють ту сиву голову найбільшого Італійця, найбільшого свого добродія... Але дні життя його вже підраховані, його здоровля підкошене. Гасне на очах. Та в недужому тілі все ще живе велітенський дух. Те молоде серце все ще повне непереможної віри й горячої любови до всього, що називається добром і щастям людства. Працює до останнього віддиху...

Республиканцем був ціле життя і республиканцем умирає. А останнім словом своїм він ще раз остерігає людство перед заразою безсердечного егоїзму і матеріалізму, ще раз відзвивається його велика душа зворушливим голосом: „Не забувайте ніколи на свою людську повинність: думайте, працюйте, боріться і терпіть, ніколи для себе, але для добра всіх — для перемоги добра над злом". Це його лебедині пісня. При цьому забилось останній раз серце цього безсмертного апостола волі, великого героя духа.

(Карло Тума.)

Джюсеппе Мацціні родився 1805 р. в Іенуї. Зведення і визволення Італії було метою його життя. Для того зорганізував товариство „Молоду Італію“. Не почуваючись безпечним на рідній — попевоній землі, жив довгий час на чужині — у Швейцарії, Франції, Англії. Звітіль посылав горячі по-клики до свого народу й керував повстаннями. Сам брав чинну участь у першому (1848 р.), яке не повелося; за те вже друге (1859 р.) дало італійському народові волю. Здійснилася мрія Мацціні, хоч і не зовсім. — Він бажав побачити свою Італію республікою, тимчасом вона воскресла як королівство. Умер 1872 р.

Адда ріка в північній Італії. Етна гора-вулькан на Сицилії (3.300 м вис.). Матеріалізм противенство ідеалізму; матеріаліст, хто думає тільки про заспокоєння своїх тілесних потреб, про свої вигоди й користі; країні і вищих Бажань не має. Егоїзм — самолюбство; егоїст — самолюб.

Перед повстанням.

Щоб визволитися з довговічної турецької кормиги, повстали балканські народи до рішучої боротьби, яка не вгавала на протязі цілого 19. й перших десяток 20. століття. Розпочали Серби, які перші вибороли собі самостійність (1817 р.). За їх прикладом пішли Греки, яким на допомогу спішили добровольці майже з усього світу, і вже 1830 р. були вони незалежні. В турецькому ярмі оставали ще Боснійці Серби і всі Болгари. Останні повстали щойно 1875 р., а до повного визволення допомогли їм російські війська, які надіслав цар Олександр. 1877 р. Болгарія була вже самостійною державою, Босна й Герцеговина припала Австрії. 1912 р. прогнали Турків також з Македонії, а 1919 р. стала також Босна й Герцеговина вільною та ввійшла у склад сучасної Югославії.

В міру того, як розцвітала весна, могутнішав і революційний рух між Болгарами. Ціла західна країна (Тракія) нагадувала на весні 1876 р. неспокійний вулькан, з якого добувався якийсь зловіщий гук немов перед вибухом. Скрізь горами то долинами увихалися апостоли волі, що організували (ладили) повстання. Усюди приймали їх широ та палко як братів обіймали, всюди горнулись до них із настіж отвореними серцями, щоб послухати їх натхнених слів. Нарід був спрагнений великого гасла волі й нетерпляче чекав, коли вже прийде та хвиля, щоб він міг узяти на себе свій хрест і нести його на Голгофу.

Предовгий ряд попередників, учителів і сівачів слова, пройшов уже через духову ниву Болгар, засиваючи її зерном національної свідомості. Чудовий це ряд, що зачинається монахом Пайсієм, а кінчається Левським — двома народними святими. Він ізорав та обсіяв народню ниву, яку Пайсій поблагословив із вершка Атонської гори, а Левський з висоти шибениці.

Коли Раковський перед двайцятьма роками в одному селі зробив тільки натяк на повстання, то ледви зміг утекти, перебравшись за жінку, а то були його звязали й віддали влади. Сьогодні-ж на вістку про прихід апостолів висилав нарід не гончих, а привітальні депутатії їм на зустріч. А слухав і пив їхні слова так жагуче, як засохле горло проковтує воду з хрустального джерела. Як тільки апостоли сказали народові: „Приготуйся, треба вмирати!“ — давала церква свого священника, школа свого вчителя, поле свого орача, мати свого сина. Стихійною силою проникали натхнені

— часла всюди, захоплювали все, гори й доли, вбогу хатину й монашували селю. Ба навіть чорбаджі (богачі), які досі стримували поступ народу, і ці були захоплені чаром великої ідеї, яка розрухувала їх задубілі думки. Правда, в народньому повстанні взяли вони розмірно невелику участь, все-ж таки не перешкоджали йому й не зрадили.

Як у всіх болгарських боях за щастя і поступ, так і тут стояв дух, знання і хрест у першому ряді. Терпіння нових болгарських мучеників свідчать про те дуже ярко. Річ певна, головну силу — як завжди, так і тепер — виставив простий народ, хоч і потрібно було освічених людей, які уміли дати цілому рухові душу і плян. Запал до сміливого рішучого діла більшав і захоплював усіх. З кожним днем поширювався і могутнішав, а одночасно з тим поступали і приготування. До праці ставали старі й молоді: Селяни покидали роботу на полі, щоб виливати кулі, міщани залишали свою торговлю. Потайні пошти підтримували як день так ніч безперервний зв'язок між ріжними місцевими радами й революційним осередком в Панагюрішті; тайна революційна поліція стежила за кожним кроком державної.

Молодь виходила з рушницями на потайні військові вправи під проводом своїх десятників і сотників. Жінки ткали полотна, сукали мотузя, набивали патрони; баби місили і пекли сухарі. Чіжмарі (шевці) виробляли тільки самі торби, постоли, порохівниці та інші бойові причандали. Навіть сільські старости або податкові урядовці запопадливо помагали в підготовній праці.

В кожному селі нагромаджувано запаси зброї, олова й пороху, а постачали те все підплачені Турки. Просверлені черешневі беревна, позбивані залізними обручами, творили артилерію. Шовкові пррапори з львами, золотом і сріблом шиті, блискучі священничі ризи, хрести й хоругви були окрасою для майбутнього підготованого бою.

Навіть в іграх діточих видно було загальне опоєння. Діти закинули дотеперішні гри у шпака, мяча, круглі, вовка тощо, а почали граться у військо; рушниці робили з пищавок та костей, а шаблі з дерева. Старі люди мовили: „Це знак божий“. Але небесних знаків, які звіщали бурю, не було ніяких. Лиш дивне пророцтво: „Туреччина впаде 1876 року“, яке розходилося по всіх усюдах, хвилювало й найспокійнішу думку. Зрештою весна була дуже вчасна й погідна, яка цілу країну перемінила немов у райський город. Рожі в садах порозцвітали роскішно й на причуд гарно, як ніколи передтим. Ниви й луки обіцювали прегарний урожай; не було тільки вільних рук, які-б його могли як слід зібрати.

За тих декілька днів, потайкі і без гомону, виріс народ більше, ніж за цілі століття.

(Іван Вазов: „У ярмі“.)

Безіменні герой.

Відомо всім, з яким спочуттям і святою пошаною дивився ввесь світ на чуда хоробрості, яких доказував малий сербський народ в останній світовій війні. Хвилями здавалося, що центральні держави і сліду не лишать по Сербах ніякого. Сербське населення тисячами гинуло від куль ворога й від страшної зарази. Але ніякі пекольні нещастя не змогли зламати сталевого сербського духа. Всі Серби як один взяли за зброю, щоб не дати свого рідного краю ворогам на поталу. Цілий рік ставили завзятій опір великий перевазі і хоч не змогли поконати її, все ж таки вміли заподіяти їй небачислені втрати. Навіть і тоді, коли прийшлося відступати, вони не піддалися. Їх війська перейшли через дики гори Албанії до союзної Італії, щоб ізвідти перейти знов на фронт і далі боротися. А в окупованім краю розпочалась тиха підпольна боротьба, яку вели безіменні герой: діди й баби, хлопці й дівчата. Це вони виробляли найріжніші пакости і шкоди ворогові, якого на смерть ненавиділи. Що дня пропадали десь без сліду й чутки ворожі стежкі, цілі валки з муніцією і харчами, жандармські сторожі; що дня тривожили ворога нові вісти про що раз то свіжі знищення військових муніційних складів, військових будинків, мостів, ріжних получень. За це люто мстилися окупанти на сербськім населенню. Сотками вели на шибеници, тисячами заповняли тюрми й тaborи. Але справедлива справа взяла гору. Сьогодня нема Австрії, а є за те вільна і зединена сербська держава.

Я. Я.

Сербська Голгофта.

Сербська валаха.

I.

Чули ви, як горді Серби
Всі боролися за волю?
Як зібрали свої землі,
Як добули собі долю?...

Їх король Петро Великий
Кинув бомбу на весь світ,
Щоб народ його роздертий
Міг сповнити заповіт:

— Живьо, Сербів велика!
Клич від нього покотився,
Кинув бомбу в архикнязя —
Світ від неї затрусишся!...

Затрусишся, запалився,
Вмив ю кровю — занепав;
Встала Сербія велика —
Нарід Сербів вольний став!

Хай пропаде світ лукавий,
Аби Сербам була слава —
Але кістюми, але кровю
Збудувалася їх держава!

II.

Як упала в князя бомба,
Гнівом сперлись цісарі —
Тай рішили гордих Сербів
Всіх спалити на кострі!

Ой, не буря обірвалась —
Йшла як повінь тьма народу;
То з Дунаю зашуміли
Їх війська край Білгороду!

Задудніли білі гори
Від гранатів і гармат;
Заклапали скоростріли —
Қулі сипались як град...

Бились Серби мов ті леви,
Не пускали їх на гори;
Хоч спирали кістюми ріки —
Та як спинять в бігу море?!

Утікали через гори,
Хоч кровавили від ран —
Та палили свої скарби,
Край лишили як вулькан!

Утікав Петро за військом
Як жебрак зі свого краю,
Через гори в світ за море —
Повен скорби і відчаю.

Жінки плакали з дідами,
Та не гнулися від сліз —
Тільки зуби затиснули
І ховали зброю в ліс!

III.

Цілий край до Монастиру
Заливали темні води —
Цісарі зі свого світа
Там зігнали всі народи!

І пирхають їх машини
Димом в гору то на діл —
Гора кожда — то гармата,
Кождий корч — то скоростріл!

Заняли міста і села,
Як та орда, як та хмара —
Обдирають, що захочуть;
А за кожде слово — кара!

І грабують всі безроги
І вирубують ліси
І вивозять усі скарби —
Деж ти, Сербів, еси?!

В темній дебрі опівночи
Там зібралася громада —
Стоять чати по всіх горах:
Чи не чав звідки зрада?

Чиїж уші їх почують?
Слови тихші як вода...
Чиї очі се доглянуть,
Що народ в душі гада?

Там ненависть ката — кістями,
А любов до свого — кровю
Написала Сербам приказ:
Бути всім у поготовю!

IV.

Що рішили комітаджі
Серед ночи у ярах —
Завтра знала і читала
Ціла Сербія в очах...

Очи діда, очи жінки,
Чи в дівчини, чи в дитини
Заясніли єдним духом,
Що готовий на всі чини!

Стали всі святі та божі,
Невинніші від янгнят:
Кожда Сербка — наче любка,
Кождий Серб — як рідний брат!

А в ночі, як вснули Німці,
В пропасть падали гармати,
Вилітали магазини
І лежали в крові чати...

Як се? Хто се? Звідки зрада?
Слідять в війську не свій люд —
Мусом гнаний як підданий...
Ведуть тисячі на суд!

Ставлять шибеници в селах,
В бубни бубнять, в труби тру-
[бліять:
Хто відважиться на шкоду...
Того з місця зараз гублять!

Ніч по ночи летять вісти
Наче круки навісні:
Там убили! Там вдушили!
Там спалили всіх у сні!

Там любовниця струїла!
Там зарізав дід із заду,
Там дитина гранат верже,
Як зійшлися на пораду.

Вішають їх на Голгофті
За ненависть і за кров —
Так на жертву ішли Серби
За край рідний і любов!

V.

Вішали їх на страх людям,
Та не скулися в ділах —
Як за кров пролиту люду
На них падав дивний страх:

Кождий ліс — загибль може,
Кождий рів — то певна
[смерть!
Кожда хата — таємниця,
Серце ляк сповняє вщерть!

І не можуть в ночі спати...
І не вірять в чуйність
[варти...
І зривають ся що ночи...
І сідають — грати в карти!

Смерть регочеться за ними,
І у картах видять кров —
Кров повішених їх гонить
Перевірить варти знов!

Кров за ними в день і в ночі,
Де ні ступлять, уганяє —
Кождий має туск від жаху,
Що кров його доконає!

А кров мститься! Летять круки,
Крачуть віщо навколо:
— Ой, не вийдете ви звідси,
Всіх вас вибують до ноги!

Там убили, там вдушили,
Там спалила усіх бомба,
То не войка, не побіда,
Але сербська гекатомба!*)

VI.

Слава Сербів вбила віру,
Що побідять той народ —

*) Грецьке слово, яке означало жертву богам зі сто волів; тепер значить узагалі великі втрати в людях — різню.

Що як смерть сильний карає
Їх за злочин і шафот!*)

Злочин — то найбільший ворог
Всіх держав і всіх народів:
Ісъ як плінь і прожерає
Силу зверха і зі сподів!

Цісарі в війні великий
Побороли цілий світ —
Та Вільсон житець облуди
Кинув божий заповіт!

Заповіт про вольну волю
Всіх народів стряс сумління —
Повалив цісарські трони,
Зродив люди із креміння.

Не побили їх гармати,
Ані танки, ані газ —
А розбив їх дух народів,
Що зломали фронт нараз!

I звалився в Петрограді
Кат народів від удару
Духа люду з України —
Трони всі позбавив чару!

Зашуміли всі народи:
З України вдарив грім —

Затрусила буря світом,
Уродилась воля всім!

VII.

Трублять труби у Києві,
Що народ усім незнаний —
Ставить власну державу
З всіх земель, як Богом званий!

Цісарі з ним підписали
У Берестю вічний мир —
А на себе присуд смерти,
Ворогам — весільний пир!

I глядів Петро і Серби,
Як з кровавих рік і з моря
Сходить Сербія велика,
А для всіх народів зоря...

Фронт зломили самі Німці,
Цісар втік і кинув край —
I воскресли горді Серби
I здобули в пеклі — рай!

Через пекло йшли до раю,
Аби була вічна слава;
Як то кістями, як то кровю
Будувалась їх держава.

Числом малі, та духом великі.

Сталося так, що на малий ірляндський народ, який іще не вспів був зажити своїм власним, повним і вільним життям на рідній землі, впало велике нещастя. Ото вже 1170 р. причалили до берегів зеленого ірляндського острова перші англійські пани, які позаймали ірляндським селянам їх споконвічні землі, позапрягали їх в ярмо панцізняної неволі та позаводили всякі інші невільницькі порядки. Ірляндія стала з того часу краєм гніту і визиску для британської імперії. Але хоробрі Ірляндці й без науки знали, що проти насилля нема іншого ліку, як тільки боротьба, безпереривна й безпощадна, та що з неволі нема іншого рятунку, як перемога або смерть. Таким чином ірляндська країна перемінилась скоро в один грізний вулькан, у якому завжди кипіло й раз-у-раз вибухали повстання, у якому без перестанку лилася своя і ворожа кров. Найстрашніше було шесте з черги повстання, яке кріваво

*) Прилад, на якім кат стинає голову.

здушив жорстокий англійський полководець Кромвель 1649 р. В цьому повстанні згинуло коло пів міліона ірляндського люду то на полях бою, то від зарази, то під топором ката. Сто тисяч мусіло покинути раз на все рідний край, щоб рятувати своє життя перед пімстою лютого переможця, понад пів міліона десятин ірляндської землі загарбали вороги для своїх кольоністів.

Але Ірляндці після такого погрому зовсім не втратили духа й не думали стати покірніщими. Через сорок літ повстали наново, хоч і цим разом безуспішно. Вісімнацять тисяч мусіло знову втікати за море, міліон десятин ірляндської землі забрали Англійці. Ірляндське католицьке населення позбавлено майже всяких горожанських прав. Тоді прийшли для Ірляндців важкі часи. Вся шляхта перейшла ради лакомства нещасного на протестантську віру ворогів, ірляндська мова стала завмирати, а селянська темна маса, позбавлена проводу, ледви животіла в тисках ворожих панів, визискувачів. Здавалося, що Ірляндії вже більш не існувати, що їй уже ніколи вибитись на волю.

Але при кінці 18. століття, коли де на вулицях Парижа загомоніли гучно на ввесь світ революційні визвольні гасла, почала поволі відроджуватися також і ірляндська національна думка, головно посеред ірляндської молоді. За першим пробудженням пішла зараз муравлина праця в потайних ірляндських організаціях. Уже на рік 1798 підготовлено повстання, яке мало пробудити до боротьби всі дрімучі сили Ірляндії; тільки через зраду плян розбився.

Та праця, явна й потайна, поступала далі. Намісць закритих чи виарештованих організацій ірляндські революціонери засновували зараз нові, які продовжували й докінчували припинену діяльність по-передніх. На протязі 19. століття навіщаючи Ірляндію декілька разів голод і холера, населення страшно меншало, але ненависть до гнобителя ні трошки не меншала. Хто з Ірляндців мусів з якихнебудь причин покидати край і виїзджати за море, той ніколи не забував на свій рідний край і не переставав на американській землі думати про його визволення. Так 1861 р. основана була перша босва ірляндська організація, яка відограла в дальшій історії визвольної боротьби Ірляндії незвичайно важливу роль.

В 1916 р., себто в часі, коли Англія мусіла напружити всі свої сили в боротьбі з Німцями, Ірляндія зайнілась нараз огнем повстання. Цим разом тяжко було Англійцям воювати проти зовнішнього і внутрішнього ворога одночасно. Окрім цього революційне ірляндське правительство, що переїхало за границю, повело сильну пропаганду, дуже шкідливу для Англії. Щойно тепер зрозуміли англійські політики, яку небезпеку уявляє собою непорішеннє ірляндське питання. І це спонукало їх до призадуми, це розвіяло всі їх дотеперішні надії, що їм удастсяся колинебудь задушити Ірляндію. Ім стало ясно, що поки на зеленім острові живий ще бодай один відважний Ірляндець, так довго там не буде ладу і спокою. Тому згодилися дати Ірляндцям автономію. Але Ірляндці не на те пролили стільки крові, щоб задовольнитись таким подарунком. Вониж цілі віки боролися за свою самостійність і незалежність!

Тому й не диво, що в осені 1920 р. вибухло нове повстання. Бо кождий ірляндець є до глибини душі своєї свято переконаний, що з Англійцями не може бути ніякого мирного спожиття хочби і при найширшій автономії, що кождого Англійця треба без пощади нищити, бо він є запеклий ворог Ірляндії, яку ненавидить цілою душою. Не помогло й те, що Англійці обложили цілий край своїми військами. Від куль ірляндських революціонерів гинули англійські старшини, поліціянти та урядовці що дня і що ночі, що години. Ніодин Англієць не важився сам вийти на вулицю, ніодин із них не почувався безпечним ні у своїй хаті, ні в уряді, ні навіть у касарні. Тоді задумали Англійці вжити як найгострішого терору й почали вистрілювати Ірляндців без розбору, а поліція стріляла іноді без причини просто в юрбу, як тільки де яку побачила. На це ірляндські революціонери відповіли цілою низкою замахів на визначніших людей по більших містах Англії, а в багатьох місцях понищили велиенні магазини, — як напр. магазин бавовни в Ліверпулі, вартости около 400.000 фунтів штерлінгів.

Такий безпереривно нестерпний стан взаємного винищування довів до того, що багато Англійців почало дорікати своєму урядові його нерозумною і несправедливою політикою супроти Ірляндії, і домагатись заспокоєння її домагань хочби тільки з огляду на потребу безпеченства, ладу і спокою. При кінці 1921 р. рішилася врешті горда Англія проголосити самостійність Ірляндії — але під найвищою зверхністю англійського короля. Але й цього Ірляндцям за мало. Боротьба за цілковиту незалежність кипить далі. Нема ніякого сумніву, що неприєднані й на все рішені Ірляндці досягнуть те, чого бажають.

На південнім сході між Кавказом, Чорним Морем, Сяном і Доном, на землі богатій і гарній мешкає великий, від Ірляндців вдесятеро більший — український народ.

І він хоробро боровся цілі віки і все ще бореться за свою волю. І він пролив море крові і здобув собі врешті волю, не мав лише сили її закріпити. Чиж малиб на марне піти всі ті несчислені жертви, про які росказує його кровава історія — від Наливайка аж по останні великі роки?

Hi!..

Кожний Ірляндець знає, що як боротьба нескінчена, то її треба далі вести аж до повної перемоги, аж до останку. Він не зражується жадною невдачею ні поразкою. Раз повалений підводиться удруге, щоб далі боротися. У кождий бій іде сліпо й не рахує, як багато ворогів, а як мало своїх, бо певний, що його правда переможе. Він не втікає з поля бою, бо він не раб, що „хилитись привик од дитинячих літ і всміхатись до тих, що катують його рід“ — він горда й чесна людина, що з душі ненавидить невільницькі пута.

ГРИЦЬ КРУГОВИЙ.

Брати.

Де шумлять і бють пороги, де Дніпро реве —
Там віками у неволі мій народ живе.
В ланцюгах душа і тіло, дух його в ярмі —
Він блука як тінь недольна, стогне у піт'ямі.
А зрадлива доля мабуть і не прийде,
Доки їй на зустріч сам народ не вийде.

У Дніпрових хвилях чайка день і ніч квилить —
Та народ її не чує: він як мармор спить...
І вона сердечна плаче; повна сліз журби
.У зірок і скель питася: Чом мовчать раби?
Зіроньки шепочуть: Волю мати буде,
Хто любов до неї у душі розбуде.

Жалісно мовляє Збруч: Дніпро, мій брате!
Тяжко мене тисне горенько прокляте...
Води мої — сльози, кров орлів підбитих,
Сам я знов невільник у катів неситих.
Ластівка щебече: Хто відвагу ма,
Той рабом не буде, той пута злома. .

І Дніпро нахмуривсь, злютувавсь, рухнувся,
Покотились хвилі... ввесь народ проснувся.
Чайка білосніжна до Збруча летить —
Радісно співає: Раб уже не спить...
Лиш народ, що плаче, зойка і сумує,
Є негідний долі... вслі не відчує. .

Вічний революціонер
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,
Він живе, він ще не вмер.

I. Франко.

(Образок рельєфа Ф. Руда з „Тріумфального Лука“ в Парижі.)

ЗМІСТ:

	Стор.
Андрій Ленг: Триста Греків, що воліли вмерти, ніж ворога впустити без бою до краю	3
Ф. С. Прохаска: Віщунська рада	6
Рудольф Двоожак: Загадка римської могутності	7
Я. Я.: Один за всіх	9
Божена Немцова: Славний був лицар!	11
Карло Тума: Ніщо в світі не стримав перемоги народу, який з усіх сил бореться за своє справедливе право на вільне життя	13
Едмондо де Амічіс: Велика людина	15
Карло Тума: Апостол волі	17
Іван Вазов: Перед повстанням	20
Я. Я.: Безіменні герої	22
Василь Пачовський: Сербська валява	23
Я. Я.: Числом мали, та духом велики	25
Гриць Круговий: Брати	28

Заввага: Нариси 1—3 і 5—9 це вільні переклади оригінальних чеських і словацьких текстів або перекладів із інших мов (англійської, італійської і болгарської), вібраних у читанці Осипа Горчічки „Людина герой“. Заголовки й пояснення — змінені.

